

بررسی شیوه‌ها و الگوهای مصرف مواد مخدر در میان جوانان دچار سوء مصرف مواد در شهر اصفهان

دکتر کاظم قجاوند^۱

دکتر سید رحمت الله مظفری^۲

چکیده:

در سال‌های اخیر نوع مواد مخدر مصرفی و الگوها و شیوه‌های مصرف آن در میان معنادان و به‌ویژه در میان جوانان تغییرات زیادی داشته است. هدف از انجام این تحقیق بررسی شیوه‌ها و شناسایی الگوهای مصرف مواد مخدر در بین جوانان شهر اصفهان و همه‌گیرشناسی آن به منظور ارزیابی اقدامات لازم جهت- درمان، پیگیری و کنترل مصرف این مواد می‌باشد. هدف پژوهش حاضر، بررسی الگوی سوء مصرف داروها و روش‌های مصرف آنها در گروه جوانان مصرف‌کننده مواد مخدر که در جلسات گروه‌های معنادان گمنام شهر اصفهان شرکت نموده بودند، می‌باشد. این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی- تحلیلی بوده که به روش پیمایشی (زمینه- یابی) انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه جوانان ۱۸-۳۵ ساله معتاد و شرکت کننده در جلسات گروه معنادان گمنام تشکیل داده و تعداد، ۲۲۰ نفر از این افراد که در دسترس محقق بودند و حاضر به همکاری در تحقیق بودند به عنوان نمونه پژوهش انتخاب گردیدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته‌ای است که علاوه بر مشخصات جمعیت شناختی، به بررسی الگوهای مصرف مواد مخدر در میان آنها می‌پردازد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است.

۸۰ درصد از افراد گروه نمونه را جوانان معتاد گمنام مرد و ۲۰٪ را گروه زنان تشکیل داده‌اند. حدود ۶۵/۲٪ از این جمعیت را افراد دارای سنین کمتر از ۲۷ سال تشکیل می‌دادند. بیش از دو سوم افراد مورد مطالعه دارای مشاغل آزاد بوده و ۲۵ درصد از آنان بیکار بودند. ۳۲٪ از جوانان مورد مطالعه واجد تحصیلات دانشگاهی و شایع‌ترین مواد مصرفی در افراد مورد مطالعه به ترتیب شامل تریاک (۸۸٪)، سیگار (۶۷/۷٪) و الکل (۶۳٪) بود. در میان جوانان مورد بررسی ۳۴٪ افراد اظهار داشته‌اند که مواد را از طریق تزریق مصرف می‌نمودند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بین مصرف الکل ($P = 0/033$)، حشیش ($P < 0/001$)، شیشه ($P = 0/009$) و اکستازی ($P < 0/001$) و ترک موفق به‌طور معناداری رابطه معنادار گزارش شده است.

کلید واژه: سوء مصرف مواد، اعتیاد، اپیوم، معتاد.

1- استادیار جامعه‌شناسی و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

Ghojavand@iaukhsh.ac.ir

2- دکترای جامعه‌شناسی و پژوهشگر مسایل اجتماعی

مقدمه

اعتیاد به مواد نه تنها بر ساختار فرهنگی، رفتارهای اجتماعی و حتی سلامت روانی جامعه تأثیر می‌گذارد، بلکه سیاستگذاری کلان جامعه و به‌ویژه برنامه‌ریزی مالی و اقتصادی آن را نیز تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. میزان شیوع این مواد در تمام جهان بسیار رواج یافته و موجب نگرانی متخصصان حرفه‌ای و همین‌طور افراد عادی جامعه شده است. بنابراین، شناسایی الگوی مصرف مواد در جامعه و همه‌گیری‌شناسی آن از مهمترین اقدامات لازم جهت ارزیابی، پیگیری و کنترل مصرف این مواد محسوب می‌گردد. اعتیاد در کشور ما از دهه‌های گذشته تاکنون همواره به‌عنوان یک معضل و مشکل اصلی که برای خانواده‌ها و مسؤولان نگرانی ایجاد نموده است مطرح می‌باشد.

نتایج تحقیقات و پژوهش‌های متعددی که در جوامع مختلف مشخص شده است که نوع و نحوه مصرف مواد متفاوت بوده و حتی در مردان و زنان، در گروه‌های سنی مختلف و به‌ویژه در میان جوانان در طبقات مختلف جامعه نیز متفاوت است. گرچه در کشورهای غربی مصرف الکل و داروهای روانگردان از شیوع بالایی برخوردار می‌باشد، در برخی کشورهای مشرق زمین از قبیل ایران، اپیوم و فرآورده‌های آن به‌عنوان مهمترین ماده مصرفی شناخته شده است. با این حال، به نظر می‌رسد که مصرف داروهای روانگردان نیز در این کشورها در حال افزایش می‌باشد. آمار منتشره از سوی ستاد مبارزه با مواد مخدر^۱ حاکی از آن است که ۱/۷ درصد کل جمعیت ایران به نحوی وابسته و یا معتاد به مواد محسوب می‌گردند. تمایل به مصرف تزریقی مواد، نگرانی شدید برنامه‌ریزان کلان کشور را جهت پیشگیری و کنترل بیماری‌های منتقله از راه تزریق این مواد به همراه دارد. بنابراین، تدوین آمار دقیق و مستمر از نوع و نحوه مصرف مواد در کشور و در طبقات مختلف اجتماعی و اقتصادی و اطلاعات بیماران تحت درمان ضروری به نظر می‌رسد. جمعیت معتادان گمنام شامل گروه‌های همیارانهای است که افراد این گروه‌ها از مشکل همسانی برخوردار می‌باشند و در این راستا خود را در میان افرادی مشابه خود احساس نموده و از حس قوی کمک‌رسانی به یکدیگر برخوردار هستند. این افراد پس از آن‌که تصمیم به ترک اعتیاد می‌گیرند و سم‌زدائی جسمانی مواد برای آنان صورت می‌گیرد، به

جمعیت معتادان گمنام معرفی می‌گردند تا از لحاظ روحی و روانی نیز تحت ارزیابی و درمان قرار گیرند.

به زعم کارلسون (۲۰۰۹) گروه‌های خودیار نظیر معتادان گمنام به شیوه‌ای اثر بخش می‌توانند در درمان مشکلات به یکدیگر کمک نمایند.

مورگان (۲۰۰۷) اعتقاد دارد که الگوهای مصرف مواد مخدر در بین جوانان کشورهای روبه توسعه از شتاب و تنوع بیشتری برخوردار است.

دیویدسون و همکارانش (۲۰۰۷) معتقدند که شدت تغییرات در الگوهای مصرف در میان جوانان بیشتر از گروه‌های سنی دیگر می‌باشد.

باتوجه به ظهور مواد مخدر و داروهای روانگردان جدید مثل کراک و شیشه و رواج استفاده از آنها در بین معتادان به خصوص جوانان به نظر می‌رسد الگوی سوء مصرف مواد در جامعه نسبت به قبل تغییر یافته است و در این خصوص مطالعات اندکی تاکنون انجام شده است. با اطلاع از الگوی مصرف مواد در کشور می‌توان اقدامات پیشگیرانه و درمانی مناسب را برای کنترل سوء مصرف این مواد برنامه ریزی نمود.

لذا این مطالعه با هدف بررسی الگوی سوء مصرف مواد و تغییر آن نسبت به سال‌های گذشته طراحی و انجام شده است. در پژوهش حاضر که بر روی گروه معتادان گمنام به انجام رسیده است، شیوع نوع مواد مصرفی قبلی و روش‌های مصرف آنها مورد ارزیابی قرار گرفته است.

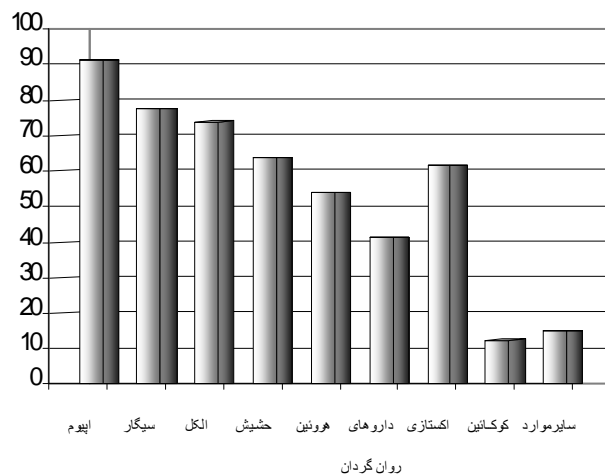
روش شناسی:

تحقیق حاضر از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی بوده که به روش پیمایشی (زمینه‌یابی) انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش را از کلیه جوانان بین ۱۸ تا ۳۵ ساله معتاد و شرکت کننده در جلسات گروه معتادان گمنام تشکیل داده و تعداد، ۲۲۰ نفر از این افراد که در دسترس محقق بودند و حاضر به همکاری در تحقیق بودند به عنوان نمونه پژوهش انتخاب گردیدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته‌ای است که علاوه بر مشخصات جمعیت‌شناختی، به بررسی الگوهای مصرف مواد مخدر در میان آنها می‌پردازد. به منظور تجزیه

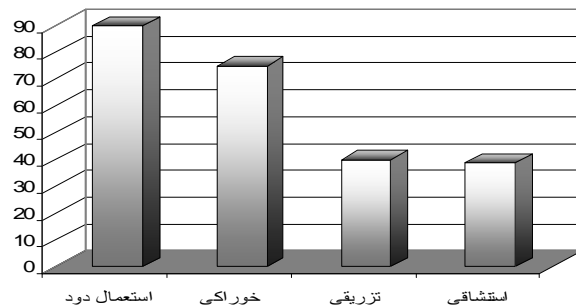
و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، از روش آماری توصیفی و استنباطی (آزمون آماری مجذور خی) استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق:

۸۰ درصد از جمعیت جوانان معتاد گمنام را مردان به خود اختصاص داده‌اند، حدود ۶۵/۲ درصد از جمعیت مربوطه دارای سنین کمتر از ۳۰ سال و نزدیک به نیمی از آنها (۴۵ درصد) از آنها متأهل بودند. بیش از دوسوم افراد مطالعه در گروه مشاغل آزاد بوده و نزدیک به یک چهارم آنها (۲۵٪) بیکار بودند. از نظر سطح تحصیلات تعداد کمی از پاسخگویان (حدود ۳ درصد) فاقد توانائی خواندن و نوشتن بوده، حدود ۳۰ درصد آنها در سطح دیپلم و حدود یک سوم از بیماران واجد تحصیلات دانشگاهی بودند. نزدیک به نیمی از پاسخگویان درآمد ماهانه کمتر از ۲۰۰ هزار تومان و حدود ۲۱ درصد از افراد درآمد ماهانه بیش از ۴۰۰ هزار تومان داشتند. شایع‌ترین مواد مصرفی در افراد مورد مطالعه به ترتیب شامل تریاک (۸۸٪)، سیگار (۷۶/۷٪) و الکل (۶۳٪) بودند. (نمودار ۱)

نمودار ۱ - مقایسه نوع ماده مصرفی در جوانان مورد مطالعه

نمودار ۲ - مقایسه روش‌های استفاده از مواد مخدر در جوانان مورد مطالعه

متداول‌ترین روش مصرف این مواد از طریق استعمال دود این مواد بود. حدود یک سوم جوانان مورد مطالعه مصرف تزریقی مواد را ذکر نمودند. (نمودار ۲)

توزیع جنسی و سنی مصرف انواع داروها در جدول شماره ۱ ارائه شده است. مصرف کلیه انواع مواد مطالعه شده در مردها بیشتر از زن‌ها بود. مقایسه میان دو گروه سنی کمتر از ۳۰ سال و بیشتر از آن نشان داد که مصرف الکل ($P=0/0311$)، حشیش ($P<0/001$)، شیشه ($P=0/009$) و قرص‌های اکستازی ($P<0/001$) به‌طور معناداری در گروه کمتر از ۳۰ سال بیشتر است. (جدول ۱)

همچنین نتایج مطالعه اخیر نشان داد که مصرف مواد به‌صورت تزریقی ($P<0/001$)، خوراکی ($P=0/047$) و استنشاقی ($P=0/003$) در مردان بیشتر از زنان مشاهده می‌شود. به‌علاوه، مصرف خوراکی مواد در افراد بالای ۳۰ سال شایع‌تر از گروه سنی جوان‌تر است. ($P=0/009$) با این حال تفاوتی در مصرف مواد به روش‌های تزریقی ($P=0/298$)، استنشاقی ($P=0/773$) و استعمال دود ($P=0/227$) بین دو گروه سنی مشاهده نشد. (جدول ۲)

جدول ۱ - پراکندگی جنسی و سنی جوانان مورد مطالعه از نظر نوع مواد مصرفی (نتایج

به صورت درصد بیان شده‌اند.)

متغیر	ایپوم	سیگار	الکل	حشیش	هروئین	کراک	اکستازی	شیشه	سایر
جنسیت	مرد (۱۸۰ نفر)	۹۱/۳	۷۷/۵	۷۳/۸	۶۳/۸	۵۳/۸	۴۱/۳	۱۲/۵	۱۵/۰
	زن (۴۰ نفر)	۶۵/۰	۶۵/۰	۵۵/۰	۴۰/۰	۱۰/۰	۰/۴۱	۰/۰	۵/۰
مقدار احتمال	<0/001	0/045	0/004	<0/001	<0/001	<0/001	0/004	0/004	0/039
سن	بیشتر از ۳۰ سال (۵۶ نفر)	۸۸/۳	۷۷/۵	۶۷/۳	۷۲/۹	۴۱/۸	۳۷/۷	۱۳/۳	۱۳/۳
	کمتر از ۳۰ سال (۶۴ نفر)	۸۷/۵	۷۵/۰	۵۴/۸	۴۱/۳	۳۷/۵	۰	۳/۸	۱۲/۵
	مقدار احتمال	0/839	0/626	0/033	0/001	0/669	0/973	<0/001	0/009

جدول ۲ - پراکندگی جنسی و سنی افراد مورد مطالعه از نظر روش‌های مصرف مواد (نتایج به صورت درصد بیان شده‌اند).

متغیر	استعمال دود	خوراکی	تزریقی	استنشاقی	
جنسیت	مرد (۱۸۰ نفر)	۹۰/۰	۷۵/۰	۴۰/۰	۳۸/۸
	زن (۴۰ نفر)	۸۰/۰	۶۰/۰	۱۰/۰	۱۵/۰
مقدار احتمال	۰/۰۶۳	۰/۰۴۷	<۰/۰۰۱	۰/۰۰۳	
سن	بیشتر از ۳۰ سال (۵۶ نفر)	۷۳/۹	۲۷/۵	۳۶/۷	۲۹/۱
	کمتر از ۳۰ سال (۶۴ نفر)	۶۷/۳	۴۲/۳	۳۰/۷	۳۰/۷
مقدار احتمال	۰/۲۲۷	۰/۰۰۹	۰/۲۹۸	۰/۷۷۳	

بحث:

اقدام نخست در طراحی برنامه‌های کنترل و پیشگیری از اعتیاد، شناسایی جوانان و گروه‌های در معرض خطر و مشخصات اجتماعی و اقتصادی آنها است. بهتر است تمهیدات پیشگیرانه از طریق تغییر نگرش در این گروه‌ها با هدف کاهش تقاضا برای استفاده از این نوع مواد صورت گیرد. در مرحله بعد باید به ارزیابی شیوع مصرف مواد و نوع و نحوه مصرف این مواد در جوانان معتاد پرداخت. مطالعات نشان می‌دهند که ارزیابی نگرش مبتلایان می‌تواند بر قابلیت برنامه‌های ترک مؤثر واقع شود (۵)، تا آنجا که مطالعه بر روی جوانان سالم در معرض خطر نشان داده است که این افراد با وجود سلامت، دارای نگرش‌های نگران‌کننده‌ای در مورد اعتیاد می‌باشند (۶). بنابراین احترام به حقوق اجتماعی افراد و ایجاد مکانی که امکان ابتلا را به حداقل برساند باید به‌عنوان یک اصل مهم در نظر گرفته شود. در مطالعه حاضر و در راستای مطالعات قبلی به بررسی شیوع مصرف مواد و نحوه مصرف این مواد و پراکندگی جنسی و سنی آن در جامعه جوانان معتاد گمنام و تحت درمان پرداخته شد. این مطالعه در برگیرنده چند نتیجه مهم بود. نخست این‌که اکثریت جوانان تحت مطالعه را معتادان جوان مرد تشکیل می‌دادند که تعداد قابل توجهی از آنان دارای تحصیلات بالا بودند. این درحالی‌است که در سال‌های گذشته الگوی مصرف اعتیاد بیشتر در میان افراد مسن‌تر و با سطح تحصیلات پایین‌تر گزارش می‌شد. هم‌چنین، افراد تحت مطالعه عمدتاً از سطح اقتصادی پائینی برخوردار بودند. علاوه بر این، در حدود یک سوم بیماران مصرف مواد به صورت تزریقی را گزارش کردند که این میزان قابل

توجه می‌باشد و با توجه به سن جوانی شرکت کنندگان تحقیق نگران کننده است. بسیاری از مطالعات قبلی، دارای نتایجی مشابه با مطالعه حاضر بوده‌اند، ولی در بعضی از مطالعات به علت متفاوت بودن جامعه مورد بررسی آمارهای ارائه شده متفاوت بوده است. در مطالعه احمدی و همکاران (۱۳۸۳) که در شیراز و بر روی افراد در معرض خطر جامعه انجام شده بود، میانگین سنی افراد تحت مطالعه ۳۳/۹ سال و مصرف اپیوئیدها در ۱۷/۹ درصد آنان گزارش شده بود. نکته قابل توجه در مطالعه ایشان این بود که اولین نوبت مصرف مواد عمدتاً در سنین کمتر از ۳۰ سالگی که سن جوانی است، روی داده بود که با آمار بیماران جوان مطالعه حاضر همخوانی دارد (۷). در مطالعه دیگری که توسط احمدی و همکارانش (۱۳۸۴) بر روی جوانان معتاد به اپیوئیدها به انجام رسید، مشخص شد که حدود ۷/۱ درصد از این افراد را جوانان زیر ۲۰ سال تشکیل می‌دهند که به آمار مطالعه حاضر نزدیک است. با این حال، در مطالعه ایشان، اکثریت بیماران بی‌سواد بودند و مصرف کوکائین و داروهای روانگردان در هیچ یک از افراد تحت مطالعه گزارش نشده بود که این یافته‌ها با نتایج مطالعه فعلی در تضاد بود. (۸) هرچند در مطالعه احمدی چنین عنوان شده است که بین موقعیت اجتماعی افراد و نگرش - های فرهنگی ایشان با نوع و میزان مصرف مواد رابطه تنگاتنگی وجود دارد و این واقعیت خود می‌تواند دلیلی بر متفاوت بودن آمارهای منتشره در مطالعات مختلف باشد.

مشابه با مطالعه حاضر، اکثر مطالعات برآغاز مصرف و اعتیاد به مواد در سنین پائین حکایت دارند. در مطالعه‌ای در اصفهان بر روی افراد ۱۴ الی ۱۸ ساله، شیوع مصرف مواد در این گروه بالغ بر ۱۱ درصد ارزیابی شد. (۹) در مطالعه رزاقی و همکارانش مشخص شد که میانگین سنی بیماران معتاد به مواد ۲۶/۳ سال بود و حدود ۸۰ درصد آنان مصرف مواد را از قبل از ۳۵ سالگی آغاز نموده بودند. (۱۰) هم چنین در مطالعه مشابه دیگری توسط ایشان که بر روی معتادان تزریقی انجام شده بود، مشخص شد که افراد معتاد تزریقی عمدتاً دارای سنین کمتر از ۳۰ سال می‌باشند و بیشتر آنان دارای تحصیلات دبیرستانی بوده و عمدتاً غیرشاغل می‌باشند. (۱۱) در این مطالعه نیز بخش عمده‌ای از مصرف کنندگان تزریقی مواد را افراد جوان تشکیل می‌دادند.

ازسوی دیگر، بیان این نکته که بخش اعظمی از بیماران مورد مطالعه را افراد مصرف کننده تزریقی داروها تشکیل می‌دهند بسیار تکان دهنده است. طبق گزارش سازمان جهانی بهداشت در سال ۱۹۹۳، بیش از ۸۰ کشور در جهان آمار بالایی از مصرف تزریقی مواد را گزارش نموده‌اند که در این میان حدود ۵۲ کشور شیوع فزاینده ابتلا به عفونت ویروس HIV را گزارش نمودند. در سال ۱۹۹۹ شیوع مصرف تزریقی داروها از طریق وریدی به ۱۳۶ کشور و شیوع عفونت ایدز ناشی از آن به ۹۳ کشور افزایش یافت (۱۲)، تا جایی که انتقال ویروس HIV از طریق مصرف تزریقی مواد به عنوان مهمترین و شایع‌ترین راه انتقال این ویروس در کشورهای در حال توسعه بیان شده است. (۱۳)

از محدودیت‌های این مطالعه استفاده از معتادان گمنام و حجم کم نمونه و تنها یک مرکز درمانی است، ضمن این که همه جوانان معتاد جذب N.A. نمی‌شوند، در نتیجه نتایج مطالعه حاضر قابل تعمیم به تمام معتادان جامعه و کشور نمی‌باشد.

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد که روند مصرف مواد در قشر جوان و تحصیل کرده در حال افزایش است. الگوی مصرف در جوانان بیشتر به سمت مواد روانگردان از قبیل کوکائین، حشیش و اکستازی می‌باشد.

براساس نتایج به دست آمده از این مطالعه و سایر مطالعات مشابه، خطر افزایش مصرف مواد و تغییر الگوی مواد مصرفی، لزوم هرچه بیشتر ارائه برنامه‌های هرچه صحیح‌تر در جهت پیشگیری، ترک و بازتوانی جوانان معتاد به مواد با در نظر داشتن ملاک‌های ذیل را مورد تأکید قرار می‌دهد:

الف) باتوجه به این که آمارهای منتشره دال بر افزایش شیوع مصرف مواد در جوانان می‌باشد و همچنین شروع مصرف مواد در جوانان می‌باشد و همچنین شروع مصرف این مواد از این سنین می‌باشد، باید برنامه‌ریزی‌های عمدتاً معطوف به این گروه از جامعه باشد در این راستا بهتر است برنامه‌ریزی جهت کاهش تقاضا از طریق تغییر نگرش مردم و به خصوص قشر جوان نسبت به استفاده از مواد باشد.

ب) باتوجه به گرایش معتادان به‌ویژه جوانان به مصرف مواد روانگردان و افزایش شیوع مواد، باید در جهت کنترل عرضه و مصرف این مواد اقدام گردد.

ج) در برنامه‌ریزی مربوطه باید نه تنها نوع مواد مصرفی مد نظر قرار گیرد، بلکه نحوه مصرف این داروها نیز باید در نظر گرفته شود.

د) باتوجه به افزایش گرایش معتادان به مصرف تزریقی مواد به‌ویژه در جوانان، برنامه‌ریزی جهت کنترل مصرف تزریقی این مواد با هدف پیشگیری از انتقال بیماری‌ها از طریق تزریقی به عمل آید.

ه) در نهایت باتوجه به مشاهده افزایش شیوع مصرف مواد در جمعیت تحصیل کرده و حتی در مراکز آموزشی، نسبت به برگزاری دوره‌های آموزشی و هشدار دهنده نسبت به عواقب مصرف این داروها در این قشر اقدام گردد.

فهرست منابع:

- ۱- کارول، کاتلین، ام، (۱۳۸۱)، راهنمای عملی درمان شناختی- رفتاری سوء مصرف مواد، ترجمه عباس بخشی پور رودسری و شهرام محمدخانی. تهران، انتشارات اسپند هنر.
- ۲- ملازاده، جواد؛ منصور، محمود؛ اژه‌ای، جواد؛ کیامنش، علیرضا، (۱۳۸۱)، سبک‌های رویارویی و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد، مجله روانشناسی، سال ششم، شماره ۳، ۲۷۶ - ۲۵۵.
- ۳- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، (۱۳۸۱)، راهنما کاربردی درمان سوء مصرف کنندگان مواد، ویرایش دوم، تهران، انتشارات پرشکوه.

4- Hatzitaskos P, Soldatos CR, Kokkevi A, Stefanis C.N. **Substance abuse patterns and their association with psychopathology and type of hostility in male patients with borderline and antisocial personality disorder.** Compr Psychiatry 1999 Jul-Aug; 40(4):278-82.

5- Mokri A. **Brief overview of the status of drug abuse in Iran.** Arch Iranian Med 2002; 5(3):184-90.

6- UNODC: **Epidemiology of Drug in Iran 2007.**
www.unodc.org/iran/en/epidemiology.html

7- Razzaghi EM, Movaghar AR, Green TC, Khoshnood K. **Profiles of risk: a qualitative study of injecting drug users in Tehran, Iran.** Harm Reduction Journal 2006; 3:12.

8- Shakeshaft A, Nassirimanesh B, Day C, Dolan K.A. **Perceptions of substance use, treatment options and training needs among Iranian primary care physicians.** Int J Equity Health 2005; 4(1):7.

9- Parvizy S, Nikbakht A, Pournaghash Tehrani S, Shahrokhi S. **Adolescents' perspectives on addiction: qualitative study.** Nurs Health Sci 2005; 7(3):192-8.

10- Ahmadi J, Pridmore S, Alimi A, Cheraghi A, Arad A, Parsaeyan H, et al. **Epidemiology of opium use in the general population.** Am J Drug Alcohol Abuse 2007; 33(3):483-91.

11- Ahmadi J, Arabi H, Mansouri Y, **Prevalence of substance use among offspring of opioid addicts.** Addict Behave 2003; 28(3):591-5.

12- Agahi C, Spencer C. **Patterns of drug use among secondary school children in post-revolutionary Iran.** Drug Alcohol Depend 1982;9(3):235-42.

13- Razzaghi EM, Rahimi A, Hosseini M, Madani S. Rapid situation assessment of drug abuse in Iran. **Profiles of risk: a qualitative study of injecting drug users in Tehran, Iran.** Harm Reduct J 2006;3:12-13.

14- Razzaghi EM, Rahimi Movaghar A, Green TC, Khoshnood K. **Profiles of risk: a qualitative study of injecting drug users in Tehran, Iran.** Harm Reduction Journal 2006; 18(3):12-14.

15- Ball AL, Rana S, Dehne K.L. **HIV prevention among injecting drug users: responses in developing and transitional countries.** Public Health Rep 1998; 113 Suppl 1: 170-81.

16- Powis B, Strang J, Griffiths P. **Self-reported overdose among injecting drug users in London: extent and nature of the problem.** Addiction 1999 Apr; 94(4):471-8.